

Glatz Ferenc:

ÚJKORI MUZEOLÓGIA MINT TÖRTÉNETI FORRÁSTAN ÉS KULTÚRTÖRTÉNET

I. Muzeológia, történeti muzeológia, újkortörténeti muzeológia

A tudományok történetében természetes jelenség, hogy az egyes szaktudományok differenciálódásának előrehaladásával először maga a tudományos tevékenység gyakorlata alakul ki, ehhez lassan intézmények (folyóiratok, bizottságok stb.) jönnek létre, s a szinte észrevétlenül megszületett új tudományág már fel is cseperedik, amikor a tudomány napi gyakorlatának elméleti kérdései először megfogalmazódnak. Majd előtérbe kerül az igény: a tudományos gyakorlat – mint önálló tudományág – helyét tisztázni a tudományok eddigi hierarchiájában. Lényegében hasonló esetnek tekinthető a „muzeológia”, illetve a „történeti múzeológia” mind határozottabb izmosodása az utóbbi évtizedek tudományoságában. S ahogy a nekirugaszkodások egy-egy újabb tudományág és a „rokon” vagy „társ”-tudományok viszonyának kijelölésére, majd a tudományág metodológiai és metodika kérdéseinek kidolgozására általában a tudományág fejlődését is mutató intézményesedésével (egyúttal kutatási területeinek szükségszerű körvonalazásával) hozhatók összefüggésbe, úgy nem véletlen, hogy a történeti muzeológia (illetve újkortörténeti múzeológia) esetében is „a mindig nagyot markolás”-nak tűnő összegezést az intézményesedés egyik legdöntőbb fejlődési pontjához érkezés, az oktatási tárgyként való kodifikálás igénye keltette fel. Ez a sürgető igény késztetett bennünket arra, hogy vállalkozzunk bizonyos alapkérdések összegezésére, illetve – ha gyakran csak hipotetikus igénnyel is – megkíséreljük néhány elméleti és módszertani szempont kifejtését.*

*Az elmúlt évek során hosszú viták és alapos-szorgos elméleti igényű munkák, tanulmányok előtanulmányok előzték meg annak az egyetemi szintű képzési szaknak új alapokra helyezését melynek tervkoncepcióját, a Minisztérium felkérésére jelen sorok szerzője megkísérelte felvázolni.

Kiindulópontunk azok az „Irányelvek” voltak, amelyek az MSzMP KB Agit.prop. Bizottsági határozatának előkészítéseként a Művelődésügyi Minisztérium kiadásában megfogalmazódtak (*Irányelvek a kapitalizmus és a szocializmus korszakával foglalkozó történeti muzeológia fejlesztéséhez*. 1973). Ezek határozták meg a „kapitalizmus és szocializmus történetével foglalkozó muzeológia” tematikai és kronológiai kereteit (1848–49-től kezdődően: az új és legújabb kor politikatörténete; a társadalom, a termelés és a kultúra története; a munkásosztály létrejötte, fejlődése; helytörténet).

Ezeket a kereteket figyelembe véve a jelen dolgozat azt tekintette feladatának, hogy egyrészt tovább, konkrét kérdéskörökre bontsa mindazt, amit a korábban említett dokumentum előkészítői és szerzői általános formába öntöttek, másrészt keresse azt az egységes tudományelméleti alapvonalat melyre a képzésben is majd helyet kapó szaktudományos ismeretegyüttes köre – természetesen további előkészítések után – felépíthető lehet.

A munkában nagy könnyebbséget jelentett, hogy az utóbbi években a hazai szakirodalom tölt tanulmányban tárgyalta az újkori muzeológia általános kérdéseit. Ezek közül csak néhányra szeretnénk

Tanulmányunkban igyekeztünk szem előtt tartani, hogy *egy tudományág a tudományok rendszerében csak akkor képes megtalálni helyét, ha tisztázza elméleti (metodológiai) és szakmódszertani (metodikai) specifikumait*. E specifikumok teljességre törekvő feltárása és megfogalmazása rendszeres elméleti eszmecserék és nem utolsósorban a konkrét kutatói tevékenység további erősödésének eredménye lehet csak. Mégis ahhoz, hogy a történeti, illetve újkortörténeti muzeológia e fejlődési folyamatát valószínűleg jelentősen felgyorsító egyetemi képzési szak a korábbi kezdetek után, azok tapasztalatait hasznosítva, majd egységes tantervkoncepció alapján megindulhasson, szükségesnek látszik megkísérelni e specifikumok közül néhányat megfogalmazni, az eddigi elméleti szakirodalom és kutatási anyag alapján összegezni. Tanulmányunk épp ezért igyekszik az újkortörténeti muzeológiához kapcsolható számos tudományelméleti kérdés közül (muzeológia és történeti muzeológia, történeti muzeológia és régészet, néprajz viszonya stb.) csak azokat megragadni, amelyek megítélésünk szerint *a legerőteljesebben domboríthatják ki e tudomá-*

itt talni: *Tanulmányok az új- és legújabb kori történeti muzeológia kérdéseiről* c. kötetre (A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum Füzetei – továbbiakban MMMF. – Szerk. *Esti Béla*. 2. szám), mely közli a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztálya körkérdésére („az új- és legújabbkori, valamint munkásmozgalm-történeti muzeológia eivi és gyakorlati problémáiról”) beérkezett válaszokat (*Dávid Lajos, Fancsovits György, Gerelyes Ede, Györffy Sándor, Kilián István, Mészáros Vince, Szabó László és Szabó István, Vörös Károly* tollából), s az ezen előtanulmányokat használó elvi igényű tanulmányra *Hetés Tibortól* („Az új- és legújabbkori történeti muzeológia néhány kérdéséről és tudománypolitikai célkitűzéseiről”). Ez utóbbit megvitatta a múzeumigazgatók országos értekezlete Kecskeméten 1972. március 29–30-án. (Rövid összefoglalásáért adja Múzeumi Közlemények 1972. 1. száma 149–153). Ezt kiegészíti több ponton *Wellmann Imre*: Hozzászólás a múzeumigazgatók kecskeméti konferenciáján elhangzott referátumhoz (in. MMMF. 1973. 1. sz. 86–90). – Emellett sokban hasznosíthatunk *Vörös Károly* úttörő jellegű írásait (Gondolatok a művelődéstörténetről. Valóság 1966. 6. sz. 28–34., Néhány szó a történeti muzeológiáról. Századok 1965. 885–892), melyek egyrészt határozottan hangot adtak már korábban a „történeti szempontok” érvényrejuttatásának a muzeológiában, másrészt több részletkérdést (mindenekelőtt a tárgy szerepe a szellemi kultúra történetének megismerésében, annak közvetítésében) tisztáztak a kultúrtörténeti kutatómunka számára, s egyben lehetővé teszik, hogy az ott érintettekkel itt külön ne foglalkozzunk.

Mindezek után úgy éreztük, akkor fogjuk fel helyesen megbízásunkat, ha nem a – születése körülményeiből eredően egyébként is nem egységes és egyenetlen – szakirodalom valamiféle összefoglalására törekszünk, hanem a felvetett (vagy nem érintett) kérdéseket *tudományelméleti szempontból* tesszük vizsgálat tárgyává.

Itt a történettudománynak a nemzetközi történetelméleti irodalomban kialakuló általános ismeretelméleti (episztemológiai) szempontrendszerére építhetünk, s ezt kiegészítő saját kutatásainkra. Megkísérelve ezt alkalmazni a történeti muzeológiára, több ponton csak megerősíthetjük azokat az eredményeket, melyeket a részletek tekintetében az eddigi szakirodalom felmutathat. Ugyanakkor néhány szempont végiggondolása több olyan kérdést vetett fel a szerző számára is, melyeknek feldolgozása sem az eddigi történetelméleti szakirodalom nem nyújt megfelelő alapot, sem azok kidolgozására saját eddigi kutatásai alapján nem érzi magát hivatottnak („segéd-tudományok” – újkori segéd-tudományok; „tárgyi emlék” – adat-tény viszonya; néprajz – régészet – műtörténet viszonya a történettudományhoz [a történeti muzeológiához]; kultúra történetében az anyagi és szellemi kultúra egysége stb.). De ismervé a tudományos nézetek egymásraépülő, egymást kihívó fejlődésbeli tulajdonságát, a praktikus célkitűzéseken – tantervkoncepció kidolgozásán – túl, nem is szántunk a még 1976-ban elkészített tervtanulmány közreadásának több szerepet, mint esetleg újabb, a részletkérdésekben is mélyebbre hatoló, vagy talán más elméleti alapot kereső további kérdésfelvetések indikálását.

mányszak sajátosságait a történeti tudományok rendszerében, s melyek épp ezért az új képzési tárgy programjának kialakításánál a kiinduló pontokat képezhetik. Mindebből következik egyrészt tárgyalásunk tematikai behatároltsága, másrészt tanulmányunk azon tulajdonsága, hogy nemcsak az számít kísérletnek, amit mond, hanem részben azon témakörök kiválogatása is, amelyekről egyáltalán beszélni kíván. De úgy gondoljuk, fiatal studium esetében ez nemcsak megengedett, hanem természetes is.

Muzeológia – történeti muzeológia

A szakirodalom, amely keresi az új és a legújabbkori muzeológia helyét a tudomány-szakok között, következetesen a „történeti muzeológia” elnevezést használja. A fogalom bevezetésének célja teljesen világos: a „hagyományos muzeológiai” szakterületekhez (régészet, művészettörténet, néprajz) képest – melyek közül különösen a régészet erősen a korai időszakokra koncentrálja figyelmét – az újkorral foglalkozó múzeumi feltáró és feldolgozó munka önállóságának, elkülönülésének hangsúlyozása fogalmi szinten is. Ugyanakkor már első hallásra a kérdések sorát támasztja bennünk, melyeket, úgy gondoljuk, már azért is elő kell adnunk, hogy érthetővé váljék, miért éppen a később tárgyalandó kutatási területeken keressük az újkortörténeti muzeológia helyét.

Vajon nem kell-e a „történeti” jelzőt a muzeológia fogalmával kapcsolatban legalább kettős értelemben használni? Először abban a tágabb értelemben, ahogyan a marxista felfogás mindent történetiségében tekint: Földünk bioszféráját éppúgy, mint az emberi társadalmat. Ebben az értelemben minden múzeum „történeti múzeum”, hiszen akár az élő vagy élettelen természet, akár növényvilág vagy a technika emlékeit tartalmazza, lényegében mindig meghatározott természet- vagy emberi fejlődés adott „történeti pillanatban” keletkezett és a keletkezés korának jegyeit magán viselő emlékanyaggal (legyen az évmilliókkal ezelőtti természeti lelet, vagy néhány évvel ezelőtt még termelésben funkcionáló technikai eszköz) dolgozik. Ilyen összefüggésben azután nem minden alap nélkül mondhatjuk, hogy tágabb értelemben a muzeológia csakis „történeti” lehet, hiszen olyan tudományos tevékenységet foglal magában, amely szükségszerűen törekszik a tárgyi emlékanyagot a maga történeti környezetében – mert ez a környezet mindig is „történeti” – megvilágítani, s tárgyát abban elhelyezni.

Jogosan merül fel természetesen az a kérdés is, hogy amint általában a tudományok rendszerezésében, úgy a muzeológia esetében is miként kerülhetjük el azt a hibát, hogy túlzott következtetéseket vonjunk le a „minden történetiségében létezik” axiómájából, s a történettudományt feloldva a szaktudományok összességében, kijelentjük, hogy csak egyetlen tudomány van, a történettudomány (megszüntetve ezzel ugyanakkor mint szaktudományt), s kijelentjük, hogy minden múzeumi tevékenység „történettudomány”. S hogy nincs is más muzeológia, mint történeti muzeológia?

Megítélésünk szerint e kérdőjelek azért kíváncsoznak a szakirodalom vitáihoz, mert azok gondolatmenetének túlnyomó része a *múzeumból* mint tudományos, kulturális *intézményből* indul ki, s arra törekszik, hogy az ott végzett legkülönbözőbb tudományos feltáró, feldolgozó tevékenységnek egy közös tudományelméleti (metodológiai) alapot teremtsen. De vajon ha ezen az úton indulunk tovább, akkor nem szükségszerű-e, hogy a muzeológia metodológiai alapját valamiféle raktárolólogiában találjuk csak meg? Hiszen ez

az a közös általános „ismérv”, mely jellemző mind a technikai, mind a természettudományos, mind a történeti múzeumokban végzett tudományos tevékenységre. Azt hiszem, erről le kell tennünk, s tudomásul kell vennünk, hogy „általános muzeológia” mint önálló szaktudomány nincs, hanem vannak *általános múzeumi ismeretek*, melyeket minden szakembernek – azaz a legkülönbözőbb önálló metodológiával rendelkező szaktudományt művelőnek –, aki múzeumban dolgozik, ott fejt ki tudományos tevékenységet, el kell sajátítani. Az, hogy a múzeum általában forrásfeltáró, forrásörző tevékenységet folytat, s emellett közművelődési funkciókat lát el a legkülönbözőbb szaktudományokban, elméletileg nem indokolja, hogy ezt tudományelméleti specifikumnak tekintsük.

Nem jutunk-e sokkal messzebb, ha a muzeológia, és a bennünket elsősorban érdeklő történeti muzeológia elméleti alapjait a szaktudományok rendszeréből kiindulva keressük, s így külön beszélünk természettudományos és történeti muzeológiáról? Ebben az értelemben az *egyes múzeumban* (mint forrásörző és feldolgozó „munkahelyen”) *végzett egyes szaktudományos tevékenység a maga szaktudományának nem feltétlenül múzeumhoz kötött egyéb tudományos gyakorlatával áll azonos metodológiai alapon* (pl. a régész, a művészettörténész a történettudománnyal, ugyanígy a természettudományi múzeum biológusa a biológiával). Vagyis: *a döntőnek a tudományelméleti és nem az intézményes kapcsolatot kell tartanunk*. Nem feledkezve meg természetesen a mindenféle múzeumra jellemző általános ismérvről, hogy ui. valamilyen formában mindegyik „történeti” anyaggal dolgozik, s a maga szaktudományának területén a történetit keresi (mind a természettudományos, mind a „történeti”). A múzeum intézményében folyó tudományos kutató és feldolgozó tevékenységek közös metodológiai alapja sem a „történeti”-ség túl általános fogalmának alkalmazásával, sem pedig az intézmény-jelleggel összefüggő technikai ismeret-anyagra építve nem teremthető meg.

Így természetesen nem beszélhetünk többé muzeológiáról általában mint önálló szaktudományról, hanem mint a különböző szakmuzeológiák együtteséről.

E szakmuzeológiák egyike a „történeti muzeológia”, vagyis a most már szűkebben értelmezett, a par excellence történeti tudomány, amelyik az emberi társadalom történetének valamilyen aspektusával foglalkozik. Így tagozódik be a társadalomtudományok közé s így – mivel az emberi társadalom történetével foglalkozik – tagozódik be a történettudományba. De nemcsak *tárgya* azonos a történettudományéval, hanem *célja* is: mindkettő a történelmi-társadalmi törvényszerűségeket kutatja, s e törvényszerűségeket a maguk konkrét gazdasági-társadalmi környezetükbe ágyazott tények alapján kívánja feltárni.

A legdöntőbb, hogy alapvető azonosságot mutat a *megismerés útjának* összevetése is: ugyanúgy az emberiség történetének visszamaradt emlékeiből mint forrásból rekonstruálja a társadalom történetének konkrét jelenségeit, s ezekből vonja le következtetéseit, jut el az általános törvényszerűségekhez. Ennélfogva a történettudományos megismerés szakaszokra bomlása éppen úgy jellemzői, mint a történettudomány más ágainak: ugyanígy az emberi társadalom maradványait tekinti forrásának, a megismerés útja ugyanúgy szakaszolódik (anyaggyűjtés, verifikálás, értékelés, következtetés stb.).

Ha ilyen tudományelméleti alapon közelítünk a múzeumban folyó sokágú kutató és feldolgozó munkához, akkor világos lesz előttünk, hogy noha – a muzeológia területeiről szólva – az őstörténész munkája folytán közel kerül a paleo-antropológushoz, a növény-földrajzoshoz, az újkori történet kutatója a technikushoz, mégsem válik ezáltal azokból

történész, annak ellenére, hogy igen nagy általánosságban mindegyik az anyagi világ egy szeletét a maga történetiségében vizsgálja.

Történeti-újkortörténeti muzeológia

Mindebből következik, hogy helytelennek tartjuk történeti muzeológiáról beszélni akkor, amikor lényegében ennek egyik, *kronológiai alapon* különválasztott részstudiumára gondolunk, az *új- és legújabbkori történelemmel foglalkozó muzeológiai* részdiszciplinára. Ahogy az újkorkutatás szétválása a medievisztikától korunk napirenden lévő szakmai problémája, úgy a történeti muzeológián belül is mindinkább szükséges az újkorral foglalkozó muzeológiai szakág metodikájának körvonalazása és egyúttal – ahol szükséges – elválasztása is a történeti muzeológiának a középkort kutató „hagyományos” studiumaitól.

Ahogy metodológiailag általában a történeti muzeológiának a történettudománytól való szétválasztását indokolatlannak tartjuk, úgy indokolatlan lenne az *újkori muzeológiát* szétválasztani a *történettudományon belül folyó újkorkutatástól*. Pontosabban: annyiban képez azon belül specifikummal rendelkező tudományos megközelítést, amennyiben a muzeológia a történettudományon belül. – Mivel eredeti célkitűzésünk az újkortörténeti muzeológia helyének körvonalazása, így a következőkben, amikor a *történeti muzeológia specifikumait* keressük általában a történettudományon belül, külön ki fogunk térni a kronológiai szétválasztás indoklására is. Kiindulásunk minden esetben a történeti muzeológia és történettudomány viszonya lesz, s ezen belül tárgyaljuk az újkori muzeológia problematikáját.

II. Történeti muzeológia – történeti forrástan

Történeti forrás és múzeum

Minden, az elmélet szintjén megoldásra törekvő álláspont a történeti források körét igyekszik minél szélesebb keretekben megvonni. Az, hogy a történettudományunkban a „segédtudományok” címén számontartott forrástudomány vagy forrástan gyakran az írott forrásokra korlátozza foglalkozási körét, csak a történeti irodalom elméleti felkészültségének szintjét jellemzi.

Hogy csak a legfrissebb marxista rendszerező kísérletet említsük: a „történeti forrást” a „társadalmi emlékezet” problémájának viszonylatában vizsgálva, a tudományos információelmélet eredményeit is hasznosítva, a történeti forrás fogalmát a legszélesebb értelemben alkalmazva, az minden írott, tárgyi, szóbeli emléket idesorol, amely információt tartalmaz az emberiség múltjáról. Ha már most az előző fejezetben vázolt tudományelméleti alapon fogjuk fel a történeti muzeológia tárgyát, s azt par excellence történeti tudománynak tekintjük, akkor első specifikumát éppen a források körében találhatjuk meg. Míg ugyanis korábban – a tudományelméleti alapokról írva – azt mondtunk, hogy tévedés volna arra törekedni, hogy a múzeumban helyet kapó különböző tudományelméleti alapozottságú tudományos, valamint közművelődési tevékenységnek valamiféle közös elméleti alapot, egy általános muzeológia tudományát teremtsen.

sünk, most (a metodikai specifikumokat keresve) mégis abból kell kiindulnunk, hogy a *múzeum szükségszerűen a történeti források egy adott típusának forrásörző és feldolgozó helye: az emberi társadalom és kultúra tárgyi (anyagi) emlékeinek.*

A forrásanyagból következő e specifikum természetesen nem metodológiai alapon nyugszik, mint ahogy az archivisztika azon sajátossága sem metodológiai (elméleti) érvényű, hogy a levéltári történeti forrásanyagra irányul. A forrásörző helyek típusainak ilyen kialakulása (levéltár, múzeum) nem tudományelméleti, hanem merőben praktikus alapokon nyugszik. Nem mondhatjuk, hogy a történeti források őrzése, feltárása bármikor is a történeti megismerés aspektusaihoz (gazdaság-, társadalom-, művészet-, politika- stb. történet) vagy bármikori elméleti szempontokhoz igazodott volna. A *források őrzőhelye a források külső, formai jegyei által meghatározott.* S mivel valószínűleg sohasem jut el oda a társadalomtudományok és a történeti tudományok fejlődése – mint ennek értelme sem volna sok –, hogy az egyes korszakokra, vagy témákra vonatkozó forrásanyagok legkülönbözőbb típusait azonos forrásörző helyre gyűjtsék és ott dolgozzák fel, ezért tudomásul kell venni, hogy ugyanazon történeti folyamat akár ugyanazon oldalainak forrásai különböző formai jegyek – tehát egyáltalán nem tartalmi ismervek – alapján, különböző forrásörző helyeken kerülnek megőrzésre, helyreállításra, sőt bizonyos mértékű – s itt a forrástan által megkövetelt feldolgozási szintre gondolunk – feldolgozásra is.

Történeti muzeológia mint forrástan

Mellőzve most akár csak a sommás kitekintést is általánosságban a forrástan tárgyára, elfogadhatónak azt az álláspontot tartjuk, amely – a történeti források definiálásához hasonlóan – a legszélesebb értelmezési lehetőségeit adja. Eszerint „... a forrástan a történeti forrásokról, felfedezésük, tanulmányozásuk és a történész munkájában való felhasználásuk módszereiről szóló tudomány” (Sz. O. Smidt: A forrástan mai problémái. in: Isztocsnikovedenie. Moszkva, 1969). A megfogalmazás, ha általánosságban mozog is, bizonyos következtetések lehetőségét magában hordja a történeti muzeológia területére vonatkozóan is.

A muzeológiának mint metodikai szinten a múzeumi forrásanyaghoz kötődő tudományagnak magától értetődően történeti forrástanként is funkcionálnia kell. Hiszen feladata, mint arról már korábban röviden szóltunk, a múzeumi tudományos kutatómunkák és a muzeológia viszonyának tárgyalásánál, nagyrészt az anyagi kultúra termékeinek illetve a történelem tárgyi forrásanyagának feltárása, megőrzése és feldolgozása. Mindez természetesen nem azt jelenti, hogy csak ezzel a típusú forrásanyaggal dolgozik, hanem azt, hogy mint kutatótevékenység, e forrásanyagra, annak keletkezési körülményeire, történelmi-társadalmi-termelési funkciójának megvilágítására irányul. Eközben természetesen használja – ha úgy tetszik „segédtudományként” – a többi történeti szakágazat eredményeit, módszereit és forrásait. Nehezen volna elképzelhető, hogy bármilyen feudáliskori használati tárgynak, mint történeti forrásnak megvilágításához ne használnánk fel ugyanúgy az írott (levéltári vagy könyvészeti) forrásokat, mint a hasonló tárgyi emlékekből, az azokkal való összehasonlításból adódó következtetéseket. A muzeológia annyiban forrástan, amennyiben vállalkoznia kell a *ránkmaradt tárgyi*

emlékek mint történeti források születése körülményeinek, történelmi funkciójának, fennmaradása történetének, egészében: forrásértékének tisztázására. Ebből a szempontból ugyanazt a szerepet tölti be a történettudományon belül, mint – nem elhanyagolható különbsége ellenére – az archivisztika és a hagyományos segédtudományok a levéltári források forrásértékének kutatása terén.

A múzeumi újkori forrásanyag természete

a) A forrásanyag specifikuma természetesen nem egyszerűen a forrás alaki jegyeiben rejlik, abban ui., hogy azok túlnyomóan tárgyak, hanem a tartalmi mozzanatban, hogy abban a társadalom egyféle jelenségviszonylatai öltönek testet, a társadalom anyagi-kulturális életének tárgyi emlékei. S mint tárgyi emlékek abban is különböznek az írott emlékektől, hogy míg amazok az írásban rögzített gondolatok, mondanivaló révén válnak *forrásokká* (vagyis a történeti kutatás részére felhasználhatóvá), addig a *tárgyi emlékek* önmagukban, illetve a korábbi korszakban betöltött *társadalmi-eszköz funkciójuk következtében.* Ebből a jellegzetességből azután több következtetés adódik a történeti, s különösen az újkortörténeti muzeológiára vonatkozóan.

Anélkül, hogy itt is a még ezután elvégzendő elemző és rendszerező munka elébe akarnánk vágni, ki kell térnünk röviden a további fejtegetésünk szempontjából leglényegesebbnek tartott következtetésekre.

Az első azonnal a *forrásanyag természetére* vonatkozik. A 19. század második felének közigazgatás- és társadalomtörténeti iskolája már felfigyelt a források, pontosabban az írott források mögött rejlő társadalmi mozzanatra. Őket az akták forráskritikája, az „aktakorszak” forrástermelésének sajátosságai érdekelték. Így jutottak el a modern hivatalnokréteghez, mint az újkori írott források szociális hátteréhez. – Tőlük teljesen függetlenül ugyanezt a logikai utat járta be a marxista forráskritika, amikor a modern forrástan alapelveit alakítva-kutatva most már általánosságban felhívta a figyelmet a források mindig – minden típusú forrásban és minden időből származó forrásban – meglévő „szociális természeté”-re. („A történeti forrás szociális természete a benne tárgyiasult emberi tevékenység eredménye”. *G. M. Ivanov: A történeti források szociális természetéről*, in: *A történettudomány metodológiai és historiográfiai kérdései*. 10. Tomszk. 1974.) A történeti forráskritika fejlődése szempontjából döntő fontosságú gondolatmenetekből következtetéseket vonhatunk le a muzeológia számára is, ugyanakkor ennek tapasztalati anyagából a forrástan általános elvei is továbbfejleszthetők, kiegészíthetők lehetnek.

Amikor ugyanis azt mondtuk, hogy a tárgyi emlékek az anyagi-kulturális folyamatban betöltött funkciójuk révén válnak forrássá, vagyis a muzeológiának mint a tárgyi emlékek forrástanával foglalkozó diszciplínának *forrásanyaga e speciális kitermelődésére kell figyelmét fordítania*, akkor szükségszerűen kell eljutnunk ahhoz a következtetéshez: a muzeológiának mint forrástannak messzemenően és behatóan kell *foglalkoznia forrásanyaga keletkezési korának társadalom-, termelés- és kultúrtörténetével, hogy megvilágíthassa azt a társadalmi funkciót, melyet a kezében lévő tárgyi emlék betöltött a történelem folyamán* (akár több korszakban, s különböző jelleggel is), *mely által történeti forrássá válik.* Egyben megvilágíthatja azt is, hogy mely forrástípusok milyen mértékben rendelkeznek szociális töltéssel, mennyire tér el a társadalmi életben betöltött funkció-

jukból is adódóan az alakilag is különböző típusú források társadalmi töltése, közvetítő-ereje. Vagyis a történeti forrástól igen fontos – ma még el nem végezhető – általánosításokhoz segítheti hozzá: egy-egy korszak forrástermelése (és forrásadottsága) egészének rekonstruálásához. A modern forrástan szerintünk nagy kérdése: „a mi mire és mennyiben forrás” csakis az adott *korszak különböző típusú forrásainak és ezáltal különbözőképpen végbemenő forrástermelésének együttes ismeretében* válaszolható meg, s ebben az írott források kritikájára felépített forrástudományok rendszere addig általános érvényűt nem mondhat, amíg a tárgyi emlékek forrásvizsgálatát a maga kialakítandó forráskritikai eljárásaival, ennek alapelveivel ki nem egészíti. Egyrészt tehát a források társadalmi töltéséről eddig született elgondolások lökést adhatnak a tárgyi emlékek forráskritikáját végző történeti muzeológia részére, ugyanakkor az így kifejlesztendő történeti muzeológia mint forrástan döntő mértékben járulhat hozzá a történeti forrástan egészének kimunkálásához.

b) Szerénytelenség lenne természetesen már most – amikor épp csak a szervezett megindítást sürgetjük – a tárgyi emlékek és írásos emlékek együttes kutatásában, a metodikai alapelvek kidolgozásában – a történettudomány egyik legfiatalabb diszciplínája az újkortörténeti muzeológia forrástani sajátosságairól beszélni. Mégis, az eddigi társadalom- és kultúrtörténeti ismereteink alapján, bizonyos általános megállapításokat, akár mint munkahipotéziseket előrebocsáthatunk az újkori múzeumi forrásokra vonatkozóan.

Ha majd egyszer az írott és a tárgyi emlékek szociális természetét vizsgáljuk, nemcsak az tűnik majd szemünkbe, amiről már szóltunk, hogy ui. a tárgyi emlékek forrásjellegéhez közvetlenül hozzátartozik azok társadalmi funkciója, mert azáltal lesznek forrássá; s nemcsak az, hogy a tárgyi emlékek, mint források feltárásával, megszólaltatásával foglalkozó muzeológusnak lényeges társadalom-, gazdaság- és technikátörténeti ismeretekkel kell rendelkeznie, hanem az is, hogy a tárgyi emlék éppen társadalmi töltésénél fogva mennyire sokágú és gazdag forrásanyagát is képezi a társadalom- és kultúrtörténetének. Ahogy *emléke* mindannak a *termelési folyamatnak* (technikai megmunkálásnak), amellyel létrehozták és *hordozója* annak a *társadalmi-kulturális életformának*, melyben mint tárgy, mint eszköz funkcionált, ugyanígy, elsőszámú forrás is a mai történetész számára, a társadalom és kultúra történetének megismerésében.

Az elmondottak végig gondolásának fokozott jelentősége van az újkorkutatás és ezen belül az újkortörténeti muzeológia számára. Az újkori társadalom életében ugyanis sokkal nagyobb helyet foglal el az eszköz, a tárgy, mint a középkorban. A kapitalista korszaknak a termelés területén legfőbb jellemzője, részben fejlődési mutatója is az iparszerűség, az, hogy mennyire tudja az embert körülvevő világot tárgyi-dologi eszközökkel, cikkekkel ellátni. S ebben a vonatkozásban a szocialista ipari fejlődés sem tér el a kapitalizmusból. Mint ismeretes, nemcsak az ipari termelés technicizálódása, gépesítése rohan előre mind gyorsabban a 19. és 20. században, de az embert mindennapi életében körülvevő ezernyi használati cikk száma is rohamosan növekszik, tekintet nélkül arra, vajon társadalmi funkciója a kultúrával vagy az ember biológiai újrateermelésével stb. van összefüggésben. Ismeretes, hogy a modern társadalom ezen technikai-kulturális „eszköz-konsumálását”, mint az új- és legújabbkori történelem egyik döntő sajátosságát a szociológiai irodalom bizonyos vonatkozásokban („tömegkultúra”, „kultúra futószalagon” stb.) már elemezte, leírta. Talán nem túlzunk, ha – témánk szempontjából fogalmazva – azt állítjuk: az újkor embere mind határozottabban válik eszközhasználó, lassan tárgyközpontú társadalmi lénné. Ha összehasonlítást akarunk végezni a középkori

vagy az ókori társadalmakkal, akkor csak az újkorkutatás fejletlenségével magyarázhatjuk, hogy dinamikus társadalomtudományi diszciplínánk (az újkorkutatás) mennyire nem figyel fel kutatási tárgyának (a 19–20. század történelmének) e sajátosságára, s mennyire perifériára szorítja az eszközöket, tárgyakat mint forrásokat. Okait természetesen akár messzemenő fejtegetéseket érdemlően ismét a tudománytörténetben találhatnánk meg: az ó- és középkor kutatása természetesen fordult az anyagi maradványokhoz mint forrásokhoz, hiszen az írott források oly szűken állottak rendelkezésre. Úgy látszik, a gondolkodás-fejlődésbeli paradoxonok sora érvényesült e téren: az újkortörténeti kutatásban talán épp az írott források tömegessége idézte elő a forrásvakságot a tárgyi emlékekkel szemben; viszont az írott források feltétlen tiszteletét az újkorkutatás a medievisztikától és az ókorkutatástól örökölte, ahol ezt a rajongó tiszteletet épp a források szűkös volta idézte elő. Azt már nem is említve, hogy az írott források sokasága szükségszerűen vetné fel az újkorkutatásban a forráskritika precíz kidolgozását (a források sokféleségéből, bőségük adta lehetőségéből következően is), és mégis a gyengébb forrásadottságú medievisztika maradt az, amelyik határozottabban törődik a maga forrástani alapelveinek kidolgozásával. . .

E tudományelméleti- és történeti sajátosságok felvillantása számunkra csak azért érdekes, hogy felhívhassuk a figyelmet az újkori forrástani és ezen belül az újkortörténeti muzeológia lehetőségeire. Hiszen igaz, hogy a polgári vagy szocialista korszak technicizált világában élő ember részére a tárgyi-anyagi kultúra jobban fogyasztási cikk, mint a középkor emberének életében, s ezáltal egy-egy tárgyhoz közel sem ragaszkodik annyira, mint nagyapái évszázadokkal előtte, tárgyai tehát kevésbé „egyediek”, de az őt körülvevő világ tárgyai éppen ezért jobban magukon is viselik mindazt a technikai-kulturális (sőt akár ideológiai) fejlődést is, mely keletkezésének korában lezajlik. S jobban mutatják is helyét, részvételét e folyamatokban. Ha a 18. századi faragott székeknek egyik forrásértéke – fokozva az ügyes parasztiparosoktól kikerülő paraszttarokk faragások esztétikai szépsége, akár egyes darabjai „egybefaragottságukból” is következő tartóssága által – a történész számára éppen az, hogy generációkon keresztül használatban állottak, szinte egyediekké váltak e használati tárgyak, akkor az utóbbi évtizedek kutatója számára legalább ennyire forrásértékű lenne az a jelenség, hogy a sovány csapolású, enyvezett-csavarozott székek – talán éppen konzum-jellegüknél fogva – alkalmasak arra, hogy egy-egy generáció bútorzatán vagy eszközkészletén a technikai megmunkálás fejlődésének, a tömegesztétikai felfogások gyorsuló változásának jegyei jelentkezessenek, s hogy a történész leolvashassa azokat.

És ha már példákat, s példából származó specifikumokat említünk, nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy az újkori társadalmi kulturális fejlődés egyes – a korábbi korszakoktól alapjaiban elütő – jelenségei elsősorban a tárgyi-anyagi emlékeken tükröződnek. Csak egy példát: a tömegességet. Akár arra gondolunk, hogy a modern politikai élet egyik döntő sajátossága, miszerint tömegeket mozgat, s tömegeket namipulál, vonultat fel, akár arra, hogy a modern kultúra egyik alapja éppen tömegkultúrává alakulásában rejlik, akár a technológiai folyamatok történetére vetünk pillantást, – mindenütt a tömegesség jelenségével találkozunk. S e jelenség legmegfoghatóbb forrása a történész számára, hogy mindez hallatlan gazdag eszköz- és tárgyapparátussal történik: a politikai eszmék propagálása éppúgy áramlik már a századforduló milleneumi lakószoba-cikkeire (a Kossuth-órától a Ferenc Jókás kávésbögréig), mint ahogy a rádió vagy a hanglemez mint eszköz történetének ismerete nélkül elképzel-

hetetlen a zenei tömegkultúra kialakulása, s a 20. század története nagy vívmányainak megértése: mint lett a kultúra mind döntőbb részévé az ember, mint biológiai és társadalmi egyed életének, környezete (kulturális berendezésektől kert- és kerítés-kultúrájáig) alakításában. Igaz, leírhatók a jelenségek jobb vagy kevésbé jó statisztikai adatok alapján is, sőt azok nélkül a folyamat egy lényeges jellemzője — éppen mennyiségi oldala — nem is érzékelhető, a folyamatnak, mint összességnek és a korábbi időszakhoz képest bekövetkezett változásnak minőségi jegye (mindent elárasztó, terjeszkedő volta; esztétikai szintjének süllyedése-emelkedése) a társadalom életében betöltött funkciója a tárgyi-anyagi emlékek forrásközvetítése révén válnak elsősorban megragadhatóvá.

Vagyis, ha az újkori társadalomfejlődés e sajátosságait nézzük, akkor a történelemnek le kell vonnia következtetését az e kor történelméről, társadalmáról, mint forrástermelő közegről, meg kell állapítania, hogy a történelem korábbi szakaszaihoz képest az *új- és legújabbkor a források újszerű viszonyát* termeli ki, s az e korszakot kutató történelemnek számolnia kell azzal, hogy *forrásai sokaságában a források súlyaránya megváltozik, mégpedig erősen a tárgyi források (mint az emberi viszonylatok tárgyasult emlékei) javára*.

A mi szempontunkból jelenleg az a lényeges: a történeti muzeológia már a forrástan első kérdésénél, a források természeténél metodikai specifikumokat mutat. Az újkori történelem pedig kimondottan olyan jelenség-sorozatokat termel ki, melyeknek *kutatásában az anyagi-tárgyi emlékek feltárására, rendszerezésére, feldolgozására hivatott újkortörténeti muzeológia*, mint az újkorkutatás egyik ága jelentős szerephez juthat. Úgy is fogalmazhatnánk: e jelenségek természetének feltárása, megismerése azért is késett és késik, mert hiányzott és nem fejlődött ki az ezzel foglalkozó kutatási diszciplína. Az újkortörténeti muzeológia tehát *jelentős rést tölthet ki az újkori történelem kutatásának módszerbéli fejlesztésében*.

„Forrástermelés” és periodizáció

És most, miután vázlatosan már szólhattunk arról, az újkori tárgyi forrásanyag természete mennyire szükségessé teszi, hogy az újkori muzeológia mint forrástudomány, mégpedig mint újkori forrástudomány is funkcionáljon, visszatérhetünk a korábban már felvetett periodizálás kérdésére.

A történeti muzeológiát mint történettudományt tekintve, az azon belüli kronológiai szakaszolás nyilvánvalóan a történelmi folyamat egészének szakaszolása alapján történhet. Anélkül, hogy kitérhetnénk akár csak azokra a szempontokra, amelyek a magyar történelem periodizációja alkalmából a vitákban minduntalan visszatérnek (vö. erre legutóbb a Magyarország története periodizációs vitáját), nem nehéz belátni, hogy az újkori muzeológia kronológiailag ugyanúgy kötve van a forrásanyaga természetéből következő metodikai specifikumához, mint ahogy későbbben látni fogjuk, tematikájának körülhatárolásában.

Nem kívánjuk megelőzni azokat az eszmecseréket, melyeket a szakirodalom ilyen irányú kezdeteire építve (vö. a tanulmány első részéhez tartozó fejezetben idézetekkel) még a periodizálás részletes kidolgozásáért folytatnunk kell, két rövid megjegyzést azonban szeretnénk előrebocsátani.

1. Forrásanyagunk azáltal lesz forrássá — mint az előzőkben erre utaltunk —, hogy a termelés termékeinek végtelen sorából kiemeljük őket igényeink szerint. A tárgyak termelése — melyek közül forrásainkat kiemeljük — a társadalmi újratermelés folya-

matának az általános gazdaság-, társadalom-történeti folyamatoknak természetes része, és betagozódik azokba. Vagyis a kronológiai határ kérdése a közép- és az újkor között a muzeológián belül az általános történelmi periodizációnak része. Az elválasztást ugyanúgy a társadalmi formációk váltása képezi, mint a történettudományban. Eddig is ezért beszél a szakirodalom a „kapitalizmus és szocializmus” korabeli történeti múzeológiáról.

Ha azonban hangsúlyosabban vesszük figyelembe a forrásanyag és a forrástermelés, és mint azt fentebb igyekeztünk kifejtetni: az ehhez kötődő társadalmi, technikai, kulturális folyamatok középkortól elűtő jellegének kibontakozását, különbözőségének időbeli megjelenését, a középkortól elűtő jellegének kibontakozását, akkor az újkori muzeológia korszakhatárát némiképpen el kell választanunk a köztörténeti korszakhatártól. Ez utóbbit a történettudomány mindig is azokhoz a döntő politikai, felépítménybeli eseményekhez kötötte, amelyek valamilyen módon jelezték a társadalmi viszonyok új formájának fölénybe vagy meghatározó szerephez jutását. A problémát az idézi elő, hogy az újkori muzeológia keretén belül olyan gazdasági-termelési-közgondolkodásbeli folyamatokat kell alaposabban feltárni, amelyek az új társadalmi-politikai viszonyok döntő súlyának kialakulását nagyrészt elő is készítik, vagy éppen követik és így szükségszerűen meg is előzik, illetve követik azokat.

De nemcsak hogy megelőzik, követik, hanem általában nem is igazodnak pontosan a köztörténeti periódushatárokhöz. E sajátosság abból is következik, hogy az anyagi világ mint környezet (vagy szűkebben, mint eszköz-környezet) változása nem követi a társadalmi-politikai viszonyok változásait. Sok kutatásnak és elméleti végiggondolásnak lehet csak eredménye az anyagi kulturális viszonyok és a politikai-társadalmi viszonyok együtt- és különmozgásának pontos feltárása. Annyi azonban az eddigi kultúr- és technikátörténeti ismereteink alapján is megállapítható, hogy a tárgyelőállítás és a tárgyhatalmazás technikái (termelési és általános értelemben vett fogyasztói) és társadalomtörténeti alapfeltételei csak igen bonyolult áttételekkel igazodnak a társadalmi viszonyok változásához. Az ember tárgykörnyezetének alakulása pedig, mint ismeretes, igen gyakran áthúzódik a politikai viszonyok kronológiai határain.

Ebből is következik az a forrástani egyediség, hogy a tárgyi kultúráról korántsem olvasható le feltétlenül olyan biztonsággal a társadalmi-politikai viszonyok alakulása, mint pl. a politika, a társadalom, vagy a gazdasági viszonyok történelmében.

2. Mindezzel összefügg a periodizációs kérdésekhez kívánczó második megjegyzésünk.

Azok a történelmi folyamatok, melyeket az újkori muzeológia keretén belül kutatni, feltárni elsősorban lehetségesnek látunk, *nem köthetők egyáltalán eseménytényekhez*. Ilyen szempontból nem a legszerencsésebb politikátörténeti határ 1848. Nemcsak azért, mert ez politikátörténeti alapon van kijelölve (hiszen mint kronológiai határ, valóban köréje vonható a magyar történelem majd minden szálának metszéspontja), hanem azért sem, mert számunkra *más típusú korszakhatárra* van szükség: olyanra, amelyik a bennünket érdeklő technikai-kulturális tömegjelenségek milyenségére adhatnak eligazítást. Azaz, mi a „gépkorszak”, a tömeges eszköztermelés, a „polgári társadalmi igények, a tömegesség” kialakulásának megjelenésénél kellene, hogy korszakhatárunkat keressük. Kézenfekvő lehetőség egy technikátörténeti határvszám (gőzgép feltalálása) munkaszervezeti fejlődést (céhrendszer bomlása) vagy akár a termékek „fogyasztásának” új módját jelző évszám keresése, s így olyan *tényt* találni korszakhatárnak, amelyik nem egy eseményt, hanem egy, a társadalom, a termelés, a kultúra strukturájában lezajló

folyamatváltást jelezne. (Csak zárójelben jegyezzük meg: itt természetesen igen körültekintően kell eljárunk, hiszen egy időben és helyileg rendkívül széthúzódó jelenségek közötti mintegy „középarányos” megkereséséről, s virtuális kronológiai határként való kijelöléséről van szó.)

Ez azonban feltételezné: azokat a termelési-társadalom-történeti folyamatokat, amelyekről szólni akarunk, olyan biztonsággal tudjuk alkotóira szétbontani, hogy megállapíthassuk az igazán döntő, indító jellegűt. Kétségtelen: strukturálisan igen kevésbé ismeri még történettudományunk a polgári termelési, közkulturális viszonyok kialakulását. Lehetséges, az éppen fokozottabb serénységre ösztönözni kívánt kutatások egyszer majd azt eredményezik, hogy határozottan rámutathatunk valamelyik alapvető termelési, technikai eljárásra, amelyik döntőnek látszik az újkori muzeológia (és így az újkori termelés és technikátörténet) kezdőhatárának kijelöléséhez.

E folyamatok természetrajza, komplex, többtényezős volta azonban sokkal inkább arra int bennünket, hogy a *periodizáció hagyományos jellegén változtassunk* és ne keressünk adott évszámot, sem valamilyen egyedüli tény, hanem *folyamatokat* tekintsünk határnak. S ahogy a fentebb leírt folyamatok átalakulásának egyik jellegzetessége összefonódása, a „részek” lassú egybeamalgámózódása következtében az „egész” fokozatos színeváltozása, úgy a *periódushatár kijelölését* is szerencsésebbnek érezzük *ölelkező jelleggel* megállapítani.

Hogy hol húzódjék meg e határvonal? Eszmecserét, kimunkálást igénylő kérdés. Megítélésünk szerint azonban ennek kijelölésénél, az ölelkezés évtizedeinek meghatározásánál annál helyesebben járunk el, minél határozottabban azokhoz a termelési eljárásokhoz, a munkaviszonyokhoz bekövetkező változásokhoz nyúlunk, amelyek akár függetlenül is a köztörténeti határtól, a polgári társadalom általunk vizsgálni választott szektorát (s nem feltétlenül a polgárság mint társadalmi osztály jelenlétéhez kötve) *végig* fokozatosan átalakulásra kényszerítették.

III. Történeti muzeológia és az anyagi kultúra története

Láthattuk, hogy abból az egyszerű feltételből, miszerint a múzeum a mindenkori történelem tárgyi emlékeinek forrásfeltáró, forrásörző helye, s abból következően, hogy e tárgyi forrásanyag természetének legjellemzőbb sajátossága: miszerint az az adott korszak echnikai-termelési állapotának, tudásszintjének tükrözője, s hogy mint használati tárgy, mint adott társadalomban funkcionáló eszköz társadalmi-tudati (jelentős részben munka) viszonyokat sűrít magába – *szükségszerűen* következik, hogy a muzeológia mint „alkalmazott” forrástan erősen *társadalom- (technika)- és kultúrtörténeti studium* jelleggel ölelkezőn a történeti muzeológia egészének mint történeti tudománynak. Azt is láthattuk, hogy az új- és legújabbkor-történeti muzeológiának e specifikuma a korszak egészének (társadalmának, politikai-szellemi életének) jellegéből következően a korábbi korszakok kutatási területeihez képest még szembeötlőbb. S a forrásanyag természete meghatározónak látszik a *muzeológusi tevékenység* egyéb *szakaszaira* vonatkozóan is. Hogy még mindig a *forrásfeltárás* mozzanatánál maradjunk: nem nehéz belátni, hogy pl. a forrásgyűjtés – túl most már a tárgy forrásjellegének felismerésén – a ráánkmaradt *tárgyi emlékek*, termékek *válogatása* is csak olyan szakmai ismeretek birtokában lehetséges, amelyek lehetővé teszik, hogy a muzeológus felismerje forrásának értékét (korát, technikai s általános kultúrszintet közvetítő értékét), s ennek alapján képes dönteni a forrás

megőrzésre érdemességéről. Különösen fontos e tevékenység, ha a muzeológiát valóban mint par excellence történettudományt fogjuk fel, nem pedig csupán bizonyos esztétikai szépséggel bíró vagy politikai relikvia jellegű tárgyak gyűjtésére és bemutatására hivatott studiumot. Ebben az esetben ugyanis érdeklődésünk középpontjában nem maga a tárgy (a forrás) áll, hanem az azt kitermelő társadalom: a termelési folyamatok, melyeknek eredményeként az elkészült, az anyagmegmunkálás legelső fázisaitól a formakészítés stádiumáig, azok a termelési és kereskedelmi viszonyok, melyek közepette az áruvá válik, s végül mindazon emberi viszonylatok, melyek során sajátos jelentésviszonyok hordozójává lett. Csak az a szakember képes dönteni a századforduló öntöttvasból készült vasalójának forrásértékéről, aki tisztában van annak ipartörténeti érdekessége mellett a századforduló háztartásának technikai szintjével, s hogy ebben mint fontos higiéniai eszköz, ugyanakkor az öltözködéskultúra bizonyos társadalmi színvonalán elengedhetetlen tartozéka, a vasalt ruha biztosításában milyen szerepet játszott e hétköznapi tárgy, sőt igazi forrásközvetítő erejét akkor vagyunk csak képesek megérteni, ha a vasalás munkafolyamatát (a faszéngáz kellemetlenségét, a vasalólengetés parázsélesztő és a csuklót hallatlanul igénybevevő voltát) magunk előtt látjuk a korabeli háztartásokban, s egyúttal azt a presztízs-szerepet is, melyet adott társadalmi rétegek körében e munkafolyamat okvetlenül mással (vasaló asszonnyal, cseléddel) végeztetése jelenthetett.

Mindebből természetesen ismét következtetések vonhatók le a muzeológiának mint forrástudománynak természetére is: elmondhatjuk, hogy az újkortörténeti muzeológiának ki kell dolgoznia azon alapelveket, melyek alapján az anyagi kultúra immáron nagytömegű emlékei kiválogatásra, selejtezésre, megőrzésre kerülnek. Amikor azonban a ma még bennünket is körülvevő tárgyi emlékek történeti forrásértékét, illetve azok értékrendjét megállapítja, s ezáltal akár a következő korszakok részére az anyagi kultúra elsődlegesen fennmaradó „forrásanyagát” szállítja, csakis a forrásanyagoknak társadalmi funkcióját megvilágító társadalom- és művelődéstörténeti ismeretanyag alapján járhat el.

De művelődés- és technikátörténeti ismeretekkel telítődik a forrásfeltárás mégoly technikai részlettevékenysége is, mint a források eredeti formájának *helyreállítása*, melynek jelentős része nem is teljesen szakmuzeológusi, hanem restaurátori feladat. Forrásunk (a tárgy) tartalmi közvetítő ereje a legszorosabban összefügg eredeti formájának, esetleg tárgykörnyezetének helyreállításával. Márpedig ez — különöser tőredékek esetében — jórészt a tárgy korabeli használati funkcióját és igen nagy mértékben az eredeti tárgyelőállítási technológiai folyamatok ismeretét, sőt bizonyos formaművészet-történeti alapokat is kíván.

Már ezek, a szorosan a forrásanyag természetéből következő és a forrásfeltáráshoz tapadó tevékenység-mozzanatok is arra az immár metodológiai szintű sajátosságra hívják fel figyelmünket, hogy a *történeti muzeológia* művelőjének (s mi itt természetesen első sorban az újkortörténeti muzeológiára gondolunk) tevékenységében a forrás feltárásától a történelmi folyamatra vonatkozó következtetések levonásáig, vagyis a *történeti megismerőtevékenység* egyes szakaszai között egy rendkívül szoros, szétválaszthatatlan kapcsolat áll fenn. Hiszen forrásanyaga forrás-jellegének megállapítása, azaz a tárgyban a forrás felismerése önmagában is alkotó tudományos folyamat, melyben a (már említett társadalom-, technika-, kultúrtörténeti jellegű) ismeretanyag alkalmazásáról, minden egye leletanyaggal magát az ismeretanyagot bővítő megismerő tevékenységről van szó. Ha csak nem úgy képzeljük el a muzeológus tevékenységét, mint a lepke- vagy kép- vagy

helyeggyűjtőket, akik mindenre kiterjedő pontos, fényképmelléklettel, pontos forrásérték feltüntetésével ellátott katalógusokkal keresik, majd találva „begyűjtik” tárgynyagukat, akkor nem nehéz belátni, hogy ha valamelyik történeti tudományban, akkor a történeti muzeológiában, különösen a tárgyvilág utolérhetetlen gazdaságával dolgozó újkortörténeti muzeológiában a *forrásfeltárás, megőrzés és a feldolgozás* (ennek különböző formái és különböző szakaszai is) sohasem válhat el egymástól. *A forrás és a történeti megismerés útjának e szétválaszthatatlansága az újkortörténeti muzeológia egyik legfontosabb metodológiai specifikuma a történettudományos diszciplínák között, s alapvetően meghatározza a történeti muzeológia egészének helyét a történettudományon belül.*

Ha ugyanis most egy lépéssel továbbmegyünk és a muzeológiai feldolgozó tevékenységre gondolunk, akár a kiállításra, akár a tudományos publikációra (legyen az forrásfeldolgozás vagy az anyagi kultúra történetének bármilyen szintetizálása, akár csak egy árgyegyüttes pontos környezettanulmány alapján történő rekonstruálása), végredményben ugyanazon (ha úgy tetszik *csak* ugyanazon) jellegű ismeretanyagot kell (csak) ugyanazon a logikai úton mozgatni, mint a forrásfeltárás egyes mozzanatainál már arról szoltunk. Ha például az 50-es évek közműveltségi viszonyairól szóló kultúrtörténeti szintézis, vagy múzeumi kiállítás jellemezni akarja tárgyi anyaggal a kor zenei tömegkultúrájának belső feszítőerőit, s bemutatja a korabeli hanglezmezanyagot, s azok között a is nylon-alapanyagú, kisipari úton vágott nyugati rock-and-roll lemezeket, ugyanúgy smernie kell és meg kell jelenítenie, el kell helyeznie a korabeli lemezgyártás technológiai folyamatai között a 30–40 lejátszásra alkalmas, sercegő kis lemezlapok kezdetleges voltát, szemben az állami boltokban kapható, már jó minőségű „állami áruház” vagy „traktoros” kultúrájú lemeziparral szemben, mint ahogy meg kell jelenítenie a kor tipikus kultúrbutikjában (a Rákóczi út 80. sz. alatti hanglezmezudvarban) sorban állók társadalmi levrjét, éreznie és tudnia kell a Little Richard Send me some loving-jéhez és ezzel szemben a megújult operett és népszínmű-daljáték optimistán zengő slágereihez kötődő társadalmi-kulturális-tudati szálak ríktva elütő szövevényét, mint ahogy a forrásfeltárás egyes mozzanatainak jellemzésénél a századforduló vasalójának forrásérték-megállapításánál a tárgy mind technikai, mind társadalmi-kulturális funkcionális ismeretét s ennek megvilágítását szükségesnek tartottuk.

Mindez részben bizonyíték a már korábban említett metodológiai sajátosság mellett, hogy ugyanis a muzeológiában a forrásfeltárás, a feldolgozás mozzanatai rendkívül zorosak, azonos logikai út bejárását és azonos jellegű forrás-, illetve műveltségi anyag iroklását, mozgatását kívánják. Részben viszont megerősíti azokat a következtetéseket, melyeket az újkortörténeti muzeológiának a történeti tudományok között elfoglalt helyére vonatkozóan az előző fejezetben levontunk.

Vagyis az újkortörténeti muzeológia amellet, hogy a ránkmaradt *tárgyi emlékek tanulmányozására hivatott történeti diszciplína, a forrástan speciális ága, a társadalom nyagi (és részben attól elválaszthatatlan szellemi) kultúrájának feltárását szükségszerűen olytató történettudományos megismerő tevékenység.**

*A tárgyi forrásanyag szerepéről az újkor szellemi életének megismerésében Vörös Károly már idézett tanulmányára szeretnénk ismételtlen utalni.

S ha feladatát így fogja fel, a történettudományon belül az egyik legtagabb perspektívájú s a sok ágazatból összetevődő történeti megismerés egyik leggazdagabb szempontrendszerét igénylő és a társstudományoknak azt nyújtó történeti studiummal lehet.*

IV. Az újkortörténeti muzeológia mint oktatási tárgy

Munkahipotézis

1. Szaktudomány és képzés

Fejtegetéseink kezdetén azt mondtuk, hogy az újkortörténeti muzeológia legfontosabb, a tudományok közötti helyét kijelölő metodológiai és metodikai specifikumaira korlátozzuk fejtegetéseinket. Azokra, amelyek megítélésünk szerint az oktatási tárgy koncepciójának kiindulási pontjait meghatározzák. Tudjuk azonban, hogy egy tudománynak azonos sajátosságai, amelyek a tudományok rendszerében elfoglalt helyét kijelölik, korántsem képezhetik egyedül a tudományág kutatási tevékenységének körét. Ez utóbbi jóval szélesebb az előbbinél. S ha korábban a tudományelméleti alapok körvonalazásánál arról szóltunk, hogy az újkortörténeti muzeológiának az a specifikuma a történeti tudományok között – hogy az egyrészt a tárgyi források forrástana, másrészt, hogy a társadalom kulturális élete történetének feltárását, feldolgozását kell végeznie, s képes azt a történeti tudományok között a leghatékonyabban végezni –, akkor most mindezt ki kell egészítenünk: *mint oktatási tárgynak magában kell foglalnia mindazokat a történeti műveltséget adó studiumokat, melyek felkészítenek arra a sokágú, általános történeti ismeretekre kíváncsi munkára, melyet az újkortörténeti muzeológusnak végeznie kell.* Ebben az értelemben kell az újkortörténeti muzeológusképzésben nagy helyet kapnia a *köztörténetnek* (lényegében a politika, közigazgatás) a *munkásságtörténetnek és általában a dolgozó rétegek* és egy egészen más, még a későbbiekben érintésre kerülő megokolásból – a *helytörténet* metodikai kérdéseinek.** Úgy gondoljuk, felesleges itt megismételnünk azokat az indokolásokat, amelyek részben az irányelvekben, részben a hazai szakirodalomban találhatók a politikatörténeti ismeretek fontosságáról, vagy a munkásmozgalom története kutatásának jelentőségéről az újkori muzeológus tevékenységében. Mindezt nyugodtan adaptálhatjuk az oktatás terére is; hiszen nyilvánvaló: a képzésnek biztosítani kell mindannak elsajátítási lehetőségét, amire a gyakorlati muzeológusi munkában később szükség lehet. S itt kell a tudományelméleti megfontolásokat részben az oktatási követelményekhez igazítanunk, részben továbbgondolva kiegészítenünk.

*Külön tanulmány tárgya lehet természetesen, hogy az újkori muzeológia történettudományon belüli helyzetének ilyen felfogása mennyire vezethet bizonyos következtetésekhez a történeti tudományos kutatás témaköreinek kialakításánál, illetve a történettudományon belül a minőségi és a mennyiségi munkamegosztás intézmények szerinti végiggondolásánál. Tanulmányunkban a kettőt – a szaktudományos tevékenységet (történeti muzeológia) és intézményt (múzeum) – igyekeztünk nem egybeemosni, ezzel is hangsúlyozni kívántuk: fejtegetéseink csak a történeti muzeológiának a tudományos megismerő tevékenységek rendszerében elfoglalt helyét érintik. S az, hogy ezt az anyagot a kultúra feltárásában, tanulmányozásában találtuk meg, közel sem jelenti azt, hogy a történelem ezen aspektusa kizárólagosan hozzákötődne a múzeumhoz mint tudományos és közművelődési intézményhez.

**Az újkori muzeológiával kapcsolatos állásfoglalás kiemeli az újkori muzeológia feladatát a munkásmozgalom története kutatásában, feltárásában. Az állásfoglalás méltatása és értékelése nem lehet e módszertani tanulmány feladata. Megjegyezni azonban mégis szükségesnek tartjuk: a) min

A) Hogyan értelmezendő a történeti (illetve tárgyunknál maradva) újkortörténeti muzeológia metodológiai specifikuma, hogy ui. forrásadottságából és a megismerési tevékenység egyes szakaszainak szoros egymásbafonódásából következően szükségszerűen kultúr- és társadalomtörténeti diszciplína?

Arra valószínűleg senki sem gondol, hogy amikor a történeti muzeológián belül társadalomtörténetről, vagy politikatörténetről beszélünk, akkor pl. a munkásmozgalom- vagy parasztságtörténet, illetve a politikatörténet eddigi művelőitől szeretnénk témáikat elragadni, s azt állítanánk, hogy azokkal az újkori muzeológusnak kellene központi témaként foglalkozni. A tudományág — és ezáltal az oktatási tárgy — specifikuma éppen abban érezteti hatását, hogy a történeti muzeológia a hagyományos diszciplínához képes adni olyan *szempontot*, amely a legszorosabban (tárgyi) forrásanyagához és abból történő kiindulásából következik. Vagyis: az újkortörténeti muzeológia a maga tárgyi forrásanyagának feltárásával, társadalmi-kulturális környezetének feldolgozásával, megjelenítésével akár a munkásmozgalom történetének is teljesen új tényezőit tárhatja elénk. Csakis a történeti muzeológia képes annak a tárgyi környezetnek a feltárására, amelyik pl. jellemzően körülvette a munkásság egyes rétegeit mindennapjaiban, s amelyben elhelyezve elevenedhet csak meg előttünk a két háború közötti első generációs, vagy tradicionális munkás, szakmunkás és lumpenproletár otthoni életének különbözősége. Akár pl. egy háztartás eszközkészletének, lakáskultúrájának rekonstrukciója révén a munkásosztály életmódjának új oldalait hozhatja elénk az újkortörténeti muzeológia. És hangsúlyozni szeretnénk: nemcsak azért, mert a ma embere számára a leginkább jellemző erővel a vizuálisan megjelenített történeti tény rendelkezik, hanem azért is, mert a tudományos kutatás számára ezt a szempontot, a *társadalomtörténet* szempontját, melyet az anyagi kultúra emlékei sugároznak a legteljesebben, az azt feltáró részstudium tudja legdimenzionáltabban képviselni.

Mindez természetesen ismét nem azt jelenti, hogy az újkortörténeti muzeológia mint oktatási tárgy keretében a társadalomtörténetről szólva többek között a munkásmozgalomnak csak „társadalom-és kultúrtörténetét” kellene oktatnunk. Amíg a történeti muzeológiának mint tudományágnak (és az ismeretterjesztésben kiállítások révén jelentős közművelődési funkciót betöltő kultúrpolitikai tényezőnek) valóban létezik specifikuma, addig az oktatásnak természetesen a munkásmozgalom és az általános politikatörténet tekintetében tanulmányozására is ki kell terjednie. Nem utolsósorban éppen azért, hogy a diák előtt felismerhetővé váljék szakmájának szaktudományos és közművelődési specifikuma.

B) „Közművelődési specifikum” — ez a következő olyan témakör, amely az újkortörténeti muzeológiát mint oktatási tárgyat messzebb viszi szaktudománya sajátosságainál. Az ugyanis sohasem képzelhető el, hogy egy kiállítás — pl. egy munkásmozgalom-történeti, hogy előző példáinknál maradjunk — csak kultúr- vagy társadalomtörténeti tematikájú lesz. Ez viszont már feltételezi, hogy a közművelődési funkció állalása az újkortörténeti muzeológustól egy olyan általános történeti tájékozottságot

szaktudományos diszciplínának nem „mozgalom” (tehát politikatörténet), hanem ennél mélyebben társadalomtörténeti központú tevékenységben látunk „muzeológiai specifikumot”; b) ha a parasztság tárgyi emlékeinek kutatása a néprajz (tegyük hozzá: egyoldalú) érdeklődése folytán talált is már tudományos diszciplínára, csupán a tudományfejlődési sajátosság miatt (mely mögött ideológiai rugók húzódnak) elméletileg nem látjuk indokoltnak az alapvető társadalmi osztályok kultúrája, tárgyi-tárgyi emlékeinek kutatásában a szétválasztást megtenni.

kíván, mely gyakorlatilag a történelem minden szférájára kiterjed. A történeti muzeológus-képzés tehát már emiatt sem állhat meg a szaktudományos specifikumok elsajátításánál, hanem általános történeti ismeretekkel kell ellátnia a jövőbeni történeti muzeológusokat.

Külön kérdés, de tematikailag a legszorosabban idetartozik azoknak az ismereteknek elsajátítása, amelyek a muzeológusnak mint a közművelődés mindenkori művelőjének társadalmi-kultúrpolitikai funkciójából következnek. És ezek: a társadalomlélektani, „kiállítás-pszichológiai”, szociológiai ismeretek. Nem nehéz belátni, hogy a korszerű ismeretterjesztés nélkülözhetetlen elemei az e téren szerzett ismeretek. A történeti muzeológus képzésben tehát helyet kell kapnia olyan társadalmi (a mai társadalomra vonatkozó), esztétikai, pszichológiai műveltséganyagnak, amely a muzeológus (tudományos) feldolgozó munkát (egyben a történeti muzeológus közművelődési szerepét) segíti.

Az viszont már ismét egy metodikai sajátosság, hogy a múzeum közönség felé fordulása nem egyszerű „ismeretterjesztés”, a szónak abban az értelmében, hogy ismert dolgokat közérthető, népszerű formában közvetít a közönség részére. A történeti muzeológus, épp abból következően, hogy a bemutatandó történeti téma forrásanyaga azt a speciális ismeretanyagot kívánja, amely tudományága egyik sajátossága is, s hogy minden, akár ismert, elfogadott történeti megállapítást a tárgyi emlékek síkján tesz megragadhatóvá, egy olyan alkotó munkát végez, mely lehet ugyan, hogy társadalmilag az „ismeretterjesztés” kategóriájába szorul, de metodológiailag a bizonyítandó tétel sajátos forrásanyagon történő bizonyítási lehetőségeinek szüntelen, végtelen-variációs tudományos-feldolgozó tevékenységének minősül.

C) A metodológiai fejezetben azt igyekeztünk bizonyítani, hogy „általános muzeológia” mint tudomány nem létezik. Már ott is jeleztük, hogy ez nem jelent korántsem a „múzeumi ismeretek” fontosságának lebecsülését. Mint oktatási tárgy természetesen tartalmaznia kell az újkortörténeti muzeológus képzésnek a mindenkori múzeumban dolgozó számára szükséges technikai ismereteket (a fotótechnikától a megfelelő tárolási hőmérséklet biztosításáig), különös hangsúllyal a történeti muzeológiai forrásanyagának feltárással, őrzésével kapcsolatba hozható ismeretekre. Csak előre bocsátott megjegyzésként: ezek lesznek szükségszerűen azok a „tárgyak”, melyeket a múzeumi gyakorlat keretében kielégítően elsajátíthatnak a növendékek.

D) A *helytörténet* látszólag különálló tárgycsoportja a tervtanulmánynak. Pedig valójában a legszorosabban kapcsolódik a metodológiai alapelvekhez, ugyanakkor a múzeumok közművelődési funkciójához.

Amennyiben elfogadjuk az újkortörténeti muzeológiának a tudományok rendszerében elfoglalt helyéről mondottakat, úgy mind a forrásfeltárás, mind a feldolgozó folyamatban a „helytörténeti” szempontoknak rendkívüli jelentősége van. Anélkül, hogy a „helytörténet” fogalma és a történeti kutatáson belüli funkciója körül keletkező vitába beleszólnánk, mi a helytörténet fogalmát kettős értelemben használjuk a történeti tudományon belül. Egyszer jelenti azt a hagyományosan kialakult kutatói tevékenységet, amely adott területi egység történetének kutatására irányul (közvetlenül visszanyúlva a német Ortsgeschichte studiumához), másrészt viszont egy szempontrendszer érvényre juttatását értjük a helytörténet történettudománybeli funkcióján: annak az általánosan elfogadott, de újkorkutatásunkban nem eléggé követett szempontnak az érvényesülését a történeti kutatásban, amely minden forrásunkat, vagy magát a történelmi jelenséget is

hangsúlyozottan a keletkezés helyi körülményeiben kívánja vizsgálni. Az újkortörténeti muzeológiának mindkét értelemben szüksége van a „helytörténet”-re.

Elméleti szempontból mint tudományág, szinte szükségszerűen „helytörténeti” studium. A muzeológiáról mint forrástanról elmondottuk, hogy a történeti muzeológia egyik fontos funkciója a tudományok rendszerén belül a történelem ránkmaradt tárgyi forrásanyagának megvilágítása, keletkezése körülményeinek, majd a társadalom életében betöltött eszközfunkciójának tisztázása. Arra is utaltunk, hogy a tárgyi forrásanyag specifikuma pl. a levéltári forrásokhoz képest éppen ebben az eszközfunkcióban rejlik, s ebből származik a tárgyi forrásanyag meghatározó jellegű szociális töltése. Mindezt továbbgondolva helytörténet-történettudomány-történeti muzeológia relációjában, könnyű belátni, hogy a történeti muzeológia mint forrástan állandóan helytörténetet művel abban az értelemben, hogy a helytörténet mint kutatási szempont állandóan jelen van a kutatásban. Ha ugyanis az írott forrásanyag keletkezési körülményeinek provenienciájának feltárásához szükséges az adott forrásanyag társadalmi körülményeinek helyi meghatározottságát tisztán látni, akkor a tárgyi emléktárgy esetében – amely éppen e mindig is helyi társadalmi-kulturális környezetben viselt funkciója következtében válik forrássá – fokozottan szükséges mindez. Hiszen *tárgyi forrásanyagunk éppen tömeges jellegeből következően a különböző társadalmi közegben teljesen különböző társadalmi-kulturális viszonyoknak válik hordozójává, s azoknak mint forrás – a muzeológus, a történész számára – tükrözőjévé.* Ugyanahhoz a több ezer példányban készült használati tárgyhoz más társadalmi töltés tapadhat a nagyon is helyhez kötött társadalmi folyamatok következtében. Különösen erős e sajátosság a dinamikus társadalomfejlődési periódusokban. Nem arról van természetesen szó, hogy pl. a fürdőszobai felszerelést, eszközöket a falusi vagy a vidéki lakásokban nem ugyanarra a tisztálkodási, célra használták volna pl. a felszabadulás utáni évtizedekben, de az már pl. ismert jelenség, hogy a városi polgári lakások ugyanazon Lampart-fürdőakádjá, vagy színes fajansz mosdótálja, mennyezetig csempézett fürdőszobafalai más társadalmi-presztizs struktúrákat közvetítenek a kortörténet kutatójának, mint az 1960-as évek terjeszkedő vagy újjáépített parasztházainak ugyanilyen berendezettsége; nemcsak annyiban, hogy az egyiknél a megszokott mindennapi élet használati tartozéka, a másik esetben pedig csak a következő generáció használja majd azt ugyanilyen természetességgel, hanem abban a vonatkozásban is, hogy egyik helyen már semmi társadalmi hierarchiát nem közvetítő tárgyi forrásanyag, a másik esetben viszont ilyen jellege szinte döntő. De szólhatnánk ugyanebből a korszakból a lakberendezés egyéb darabjainak elűtő társadalmi tartalmat hordozó szerepéről, vagy a korábbi korszakok még élesebb társadalmi különbséget közvetítő példáiról. *Az újkortörténeti muzeológiában tehát fokozottabban van jelen a helytörténeti szempont, mint az egyéb történeti tudományokban.*

S ha a tudományos gyakorlatban ilyen helyet kap a helytörténet, magától értetődik, hogy az újkortörténeti muzeológiában, mint képzési tárgyban is szerepeljen, mégpedig igen határozottan módszertani jelleggel.

Más okokból, a múzeum közművelődési funkciójából következően is szükség van arra, hogy a történeti (jelen esetben az újkortörténeti) muzeológia mint képzési szak tartalmazzon helytörténeti módszertani ismeretanyagot. A múzeumi hálózat fejlődése mind határozottabban teszi lehetővé a helyi tárgyi emlékek mind komplexebb szemléletű feltárását, feldolgozását (minek következtében mint szaktudomány is mindinkább „hely-

történeti"-vé alakul), ugyanakkor a múzeum mind határozottabban válhat a helytörténeti kutatások, és egyúttal az ehhez kapcsolódó közművelődési tevékenység központjává. Gondolom, ez utóbbi összefüggés részletes kifejtése már elfogadottsága miatt sem szükséges ehelyütt.

A helytörténet és ennek módszertani kérdései az újkortörténeti muzeológiának mint képzési szaknak tehát szerves részei, amelyek bizonyos mértékig kiegészítik a képzés folyamán az elméleti-módszertani felkészítést, részben pedig előkészítik a muzeológust a reá háruló közművelődési szerepre.

2.) *Újkortörténeti muzeológia mint „tantárgyak” együttese*

Ahogy a történeti muzeológiának a történeti tudományokhoz való viszonya tárgyalásakor törekedtünk szem előtt tartani: az új tudományos diszciplína helyének megtalálása akár az egyszerűsítések veszélyét is jelentő – határozott kontúrok megrajzolását kívánja, úgy az új képzési szak helyének kijelölése is annak világos tisztázását kívánja majd: mint helyezkedik el a képzési szakok, sőt az oktatási tárgyak rendszerében. Noha mindez már az oktatási intézmények megfelelő szakembereinek feladata, annyit előre bocsáthatunk, hogy e viszony meghatározásának alapját a tudományelméleti alapelvek és azok további kimunkálása képezheti. Mivel a kettő – a metodológiai alapelvek és a képzési szak tematikája – között ha azonosság (mint az előbbiekben láthattuk) nem is, de szükség-szerűen összhang áll fenn, ezért úgy érezzük, további fejtegetéseinkben mintegy következtetéseként előzetes javaslatot is tehetünk a képzési tematika főbb tartalmi egységeire.

A) *Köztörténet*

Amennyiben az újkori muzeológiát nem csak történelemszakosok vehetik fel: a történelemszakosok részére kötelező óraszámban és tematikával. Történelemszakosok számára természetesen ez kiesik.

B) *Társadalom- és művelődéstörténet*

(különös tekintettel a dolgozó osztályok történetére).

Ezen belül:

1. A magyar társadalom története az új és legújabb korban. *Az anyagi kultúra története*
2. Művelődés- és műveltség-történet. (Különös tekintettel az egyes társadalmi osztályok műveltségi anyagára.)
3. A termelési munkaeszközök és technika története.

C) *Muzeológia mint forrástan*

1. Általános forrástan; a történeti források típusa, természete
2. Az újkortörténeti segédtudományok és muzeológia (numizmatika, paleográfia stb.)
Általános művészettörténet, építészettörténet, iparművészet-történet; a felső-közép- és alsószintű közigazgatás története.

D) *Muzeológiai alapismeretek*

1. A muzeológia tárgya; muzeológia mint tudomány; múzeumügy és a múzeumok története az új- és legújabbkorban
2. Szakmuzeológiai ismeretek
3. A múzeumi gyakorlat (múzeum felszerelése, technikai kérdések stb.).

E) Múzeum és közművelődés

1. A múzeum közművelődési szervezetünkben és kultúrpolitikánkban. A közművelődési intézmények Magyarországon a felszabadulás után.
2. Múzeum és közönsége (a kiállítás). Művelődésszociológiai és szociálpszichológiai ismeretek.
3. Helytörténet és múzeum.

*

E javaslat csak azokat a főbb tematikai köröket jelöli, amelyekre a majd kialakítandó tantervi koncepció, végül pedig a tanterv maga felépülhet. Noha a sorrend bizonyos fontossági sorrendiség is egyben, korántsem jelenti azt itt megnevezett 5 egység, hogy a tanórák számának szétosztásában is tükröződnie kell e tartalmi szempontú csoportosításnak. Az egységek (A-E) nem azonos óraszámot igénylő „tantárgyblokkok”. (Nagyon is elképzelhető, hogy pl. az első helyen kiemelt köztörténet rovására a művelődés- és társadalomtörténetet előnyben részesítsük és így tovább.)